

УДК 378.4.091.12:36-051:005.336.2
DOI: 10.24144/2524-0609.2024.54.133-136

Молдованов Артур Вікторович

аспірант кафедри соціальної роботи

Навчально-науковий інститут педагогіки і психології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м.Лубни, Україна

tenderlife007@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-4629-9576

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Анотація. Актуальність статті об'єктивно детермінована викликами сьогодення, пов'язаними з повномасштабною війною, що розширила діапазон функціоналу соціальних працівників й зумовила підвищення вимог до якості їх професійної підготовки в університеті у напрямі формування фасилітаційної компетентності. Мета статті: висвітлення сутності та структури фасилітаційної компетентності соціального працівника. Методи дослідження: дефініційний аналіз ґрунтовних понять дослідження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація й узагальнення наукових джерел. Висвітлено феномен фасилітації у межах реалізації компетентнісного підходу. Обґрунтовано і визначено феномен фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника як інтегрований професійно-особистісний конструкт, що синтезує фасилітаційну спрямованість, сукупність фасилітаційних знань та умінь, особистісних якостей, які забезпечують ефективну реалізацію професійних функцій соціального працівника, пов'язаних з його фасилітаційною діяльністю. З'ясовано структуру фасилітаційної компетентності соціального працівника, що містить мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-гносеологічний, праксіологічний компоненти.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, фасилітаційна компетентність, структура фасилітаційної компетентності соціального працівника.

Вступ. Виклики сьогодення, пов'язані з повномасштабною війною, об'єктивно зумовлюють зміни акцентів в діяльності соціальних працівників у напрямі надання соціальних послуг найбільш вразливим, малозахищеним та незахищеним категоріями населення. Такими є біженці, пенсіонери, діти, люди, які втратили своїх рідних, домовку, зазнали жорстокого поводження і насильства, сім'ї загиблих військовослужбовців. Війна розширила поле функціоналу соціальних працівників і стала справжнім випробуванням для них, що зумовлює підвищення вимог до якості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в університеті. При цьому суттєвим напрямом освіти є формування їх фасилітаційної компетентності, що у вимірі людиноцентрованості й гуманізму сучасного суспільства є однією з базових професійно-особистісних якостей соціального працівника, яка забезпечує реалізацію його супровідної, підтримувальної, допоміжної, партнерської функції професійної діяльності. Зазначені об'єктивні обставини загострюють актуальність проблеми визначення сутності й структури фасилітаційної компетентності соціального працівника як цільового орієнтиру його професійної підготовки в сучасному університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фасилітації досить варіативно представлена в науковій літературі, а саме: впровадження в освіту позицій фасилітаційного підходу (О.Вашенко, С.Хілько); дослідження принципів фасилітації (І.Авдєєва, О.Галіціан). Психологічний контекст фасилітації в працях висвітлено С.Гарківця, О.Кондрашихіної. Фасилітацію у педагогічному вимірі презентують в своїх студіях З.Адамська, С.Березка, О.Галіціан, О.Гура, О.Левченко, І.Прокопенко. Низка досліджень присвячена більш вузьким аспектам фасилітації, зокрема: фасилітація як метод формування сприятливого соціально-психологічного клімату та партнерства в закладі вищої

освіти (В.Курило, О.Караман); фасилітація як рольова позиція (Н.Волкова, А.Степанова); фасилітаційний вплив учителя (А.Гельбак); фасилітаційність як властивість особистості (М.Казанжи); фасилітаційна позиція (О.Фісун); фасилітаційні вміння (Г.Трухан); фасилітаційне спілкування (С.Коломійченко); фасилітаційний стиль педагогічної взаємодії (О.Левченко); фасилітаційне середовище (О.Микитюк); фасилітаційна підтримка (В.Нестеренко); фасилітація як інноваційна технологія (О.Просіна); фасилітація як вітагенна педагогічна технологія (З.Курлянд, О.Фокша, Ю.Поповський). Особливий науковий інтерес викликають роботи щодо: дослідження фасилітаційної компетентності учителів гуманітарних спеціальностей (О.Фокша); висвітлення фасилітаційної компетентності сучасного менеджера освіти (Т.Сорочан); обґрунтування сутності та структури фасилітаційної компетентності майбутнього педагога (В.Желанова); аналізу фасилітаційної компетентності педагога у навчанні іноземних студентів (Л.Грень, А.Черкашин, С.Карлюк); розвитку здатності до фасилітаційної взаємодії у майбутніх соціальних педагогів (С.Борисюк); педагогічних умов фасилітаційної діяльності соціального педагога (І.Литвин); підготовки майбутніх соціальних працівників до фасилітаційної взаємодії з людьми різного віку і соціального статусу (В.Стрельников). Проте при такому широкому діапазоні фасилітаційної проблематики, питання сутності та структури фасилітаційної компетентності соціального працівника розглянуто лише аспектно.

Мета статті: висвітлення сутності та структури фасилітаційної компетентності соціального працівника. **Методи дослідження:** дефініційний аналіз ґрунтовних понять дослідження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація й узагальнення наукових джерел з різних аспектів компетентнісної та фасилітаційної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Логіка розгляду

сутності базового поняття дослідження ґрунтується на розгляді його семантичних складників, якими є «фасилітація», «компетентність», «соціальний працівник».

Як відомо, поняття «фасилітація» увів до науково-педагогічного обігу американський гуманістичний психолог К. Роджерс. Він вважав базовими установками вчителя-фасилітатора «істинність» та «відкритість»; «прийняття» і «довіру»; «емпатичне розуміння» [1]. Відомий психотерапевт асоціював фасилітацію з прийняттям власних думок і переживань, бажанням й здатністю чесно, щиро й відкрито транслювати їх своїм вихованцям; з особистісною впевненістю та вірою педагога в можливість та здібності учнів; із баченням вчителем внутрішнього світу та поведінки кожного учня «його очима», тобто з його внутрішньої сторони.

У попередніх студіях нами було здійснено дефініційний аналіз феномену «фасилітація», що уможливив вважати більш доцільними тлумачення фасилітації як взаємовпливу людей, зумовленого соціальними контактами, що підвищує їхню активність, сприяє активізації психічних процесів, поліпшенню самопочуття; специфічний вид спілкування, який передбачає полегшення взаємодії учасників освітнього процесу; спосіб допомоги групі в пошуку шляхів виявлення й розв'язання проблем [2, с. 14]; як процесу взаємодії, спілкування між суб'єктами освітнього процесу на засадах людиноцентризму, міжсуб'єктності, толерантності й емпатії, що сприяє особистісному саморозвитку та їх конструктивній інтеракції [3, с. 88].

Суттєвим результатом зазначеного дефініційного аналізу стало виокремлення атрибутивних ознак і особливостей феномену «фасилітація», а саме:

- центрованість на розвиток особистості;
- «істинність», «відкритість», «щирість», «конгруентність» «прийняття» й «довіра», «емпатичне розуміння» (за К. Роджерсом) у ставленнях;
- природня допомога групі чи окремій людині;
- взаємовплив, спрямований активізацію психічних процесів, поліпшення самопочуття;
- стимулювання незалежності людини, її свободи вибору;
- орієнтація на створення гуманістичних, діалогічних відносин на засаді гуманізму, толерантності й міжсуб'єктності;
- розвинутість фасилітаційних вмій;
- забезпечення ефективності організації групової діяльності;
- недирективний стиль управління, що базується на самоорганізації керованої системи;
- орієнтація освітнього процесу на формування сприятливого соціально-психологічного клімату та партнерства в закладі освіти [4].

Відтак, маємо констатувати багатоаспектність й багаторівневість феномену фасилітації, що дає підстави розглядати його як суттєвий вектор сучасної вищої освіти, який відбиває її людиноцентрований вимір; як глобальну цінність; гуманістичний стиль спілкування, взаємодії, стосунків, що ґрунтується на щирості, довірі, емпатії; як ресурс формування сприятливого соціально-психологічного клімату та партнерства в закладі вищої освіти; професійно-особистісте утворення.

Варто відзначити, що окреслені аспекти фасилітації акумулюються в фасилітаційній компетентності. Тобто поняття фасилітації ми розглядаємо у контексті концептуальних позицій компетентнісного підходу,

що, на думку В. Желанової, пов'язаний з перенесенням акцентів з процесу освіти на його результат, який полягає у формуванні комплексу компетентностей, у переорієнтації вищої освіти з репродуктивної до проблемно-інноваційної; у зсуві з безпосереднього формування знань й вмій на створення певного середовища для оволодіння комплексом компетентностей. При цьому базовим поняттям компетентнісного підходу є категорія «компетентність», як характеристика, що інтегрує провідні професійно-особистісні якості, а також готовність реалізувати їх у ситуаціях професійної діяльності [5].

Фасилітаційна компетентність, на думку О. Фокши, є «інтегративним динамічним комплексом індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних якостей педагога, який характеризується здатністю вибудувати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін» [2, с.8].

Існує наукова думка [6, с.88], щодо трактування фасилітаційної компетентності як інтегративного, динамічного комплексу індивідуально-особистісних (специфічні властивості особистості (емпатичність, комунікативність, відкритість, креативність), прагнення реалізувати свій внутрішній творчий та інтелектуальний потенціал у взаємодії із суб'єктами освітнього простору; увиразнена фасилітаційна позиція як світоглядна орієнтація) і професійно-діяльнісних (уміння розробляти адекватні моделі комунікативної взаємодії у професійному контексті, вільне послугоування механізмами педагогічної підтримки та супроводу особистісного зростання студента, здатність розробляти оптимальні індивідуальні траєкторії професійного зростання майбутніх фахівців з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей) характеристик особистості.

Суб'єктом фасилітації в дослідженні [7] є соціальний працівник, який суголосно переліку загальних компетентностей, що подається в Професійному стандарті «Соціальний працівник», має бути здатним виконувати професійну діяльність згідно з вимогами соціальної роботи, забезпечувати конфіденційність особистості про отримувачів соціальних послуг, працювати в команді, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, управляти різнобічною комунікацією, попереджати й розв'язувати конфлікти.

Відтак аналіз семантичних складників феномену «фасилітаційна компетентність соціального працівника» дає можливість визначити її як інтегрований професійно-особистісний конструкт, що синтезує фасилітаційну спрямованість, сукупність фасилітаційних знань та умій, особистісних якостей, що забезпечують ефективну реалізацію професійних функцій соціального працівника, пов'язаних з його фасилітаційною діяльністю.

Базуючись на поданій дефініції, логічно визначити структуру фасилітаційної компетентності соціального працівника. Існують певні наукові позиції щодо визначення компонентів структури фасилітаційної компетентності.

Так, на думку К. Шевченко, фасилітаційна компетентність має складну структуру і містить мотиваційну, когнітивну, операційно-діялісну і рефлексивну компетентності [8]. У іншій студії авторка подає більш детальну структуру фасилітаційної компетентності педагога, що синтезує комунікативні та організаційні здібності, емпатію, здатність до самокерівництва,

прагнення до особистісного розвитку, автономність, впевненість у собі, тенденції до співпраці, самоефективність, осмисленість життя і психологічне благополуччя, фрустраційна толерантність, а також здатність до комунікативного контролю як компоненту комунікативної компетентності [9, с. 93].

Відомий підхід О. Фокши, яка виокремлює гносеологічний (комплекс знань про механізм реалізації педагогічної фасилітації, способи реалізації фасилітаційної взаємодії), праксеологічний (сукупність умінь учителя реалізовувати фасилітаційну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу), аксіологічний (ціннісне ставлення майбутнього педагога до педагогічної фасилітації й фасилітаційної взаємодії) компоненти фасилітаційної компетентності [2, с. 197].

В. Желанова в структурі фасилітаційної компетентності виокремлює мотиваційно-аксіологічний (фасилітаційна позиція, що синтезує професійні мотиви й потреби, установки на взаємодію, співпрацю й спілкування на засадах партнерства зі здобувачами освіти, ціннісне ставлення до них на засадах відкритості, доброзичливості, толерантності, тактовності, емпатійності); когнітивний (система знань як теоретична база фасилітаційної компетентності і є системою понять й уявлень, про сутність й механізми фасилітації, вікові й індивідуальні особливості здобувачів освіти, про принципи й методи організації фасилітаційного спілкування й взаємодії) та праксіологічний компоненти (система умінь, серед яких виокремлюються перцептивні, як уміння адекватно сприймати й розуміти партнерів по спілкуванню; проєктувально-конструктивні, як уміння організувати командну роботу, уміння надавати педагогічну підтримку й допомогу; комунікативні вміння як вміння організувати партнерські стосунки із суб'єктами освіти, встановлювати з ними зворотній зв'язок; рефлексивно-аналітичні вміння як уміння щодо самопізнання і розумінням іншого, самоінтерпретації та інтерпретацією іншого, уміння бачити себе «очима партнера» [3, с. 89].

Відтак зазначені підходи до структури фасилітаційної компетентності дають підстави констатувати, що вона представлена спонукальними (ціннісно-мотиваційна сфера особистості) та виконавчими (когнітивна та праксіологічна сфера) складниками фасилітаційної компетентності, а також є сукупністю фасилітаційної позиції, фасилітаційної взаємодії, фасилітаційного спілкування.

Окреслені наукові позиції, а також урахування специфіки професійної діяльності соціального працівника уможливають виокремлення в структурі фасилітаційної компетентності соціального працівника наступних компонентів.

Мотиваційно-ціннісний, що базується на фасиліта-

ційній спрямованості, яка інтегрує ціннісне ставлення до фасилітаційної діяльності, фасилітаційну позицію як синтез мотивів й потреб, установок на соціальну взаємодію, співпрацю й спілкування на засадах партнерства.

Когнітивно-гносеологічний, як сукупність знань, понять і уявлень щодо сутності, форм, методів й прийомів фасилітації у процесі надання соціальних послуг різним прошаркам населення, зокрема найбільш вразливим, мало захищеним та незахищеним категоріям.

Праксіологічний, як сукупність умінь, необхідних для здійснення фасилітаційної діяльності соціального працівника, а саме: інтерактивних (працювати в команді, налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, надавати підтримку й допомогу); комунікативних (уміння реалізовувати вербальні і невербальні засоби комунікації, попереджати й розв'язувати конфлікти); перцептивних (уміння адекватно сприймати й розуміти партнерів, стимулювати зворотній зв'язок з ними); рефлексивно-аналітичних (уміння здійснювати самопізнання й самоінтерпретацію, пізнання й інтерпретацію інших, вміння подивитись на себе «очима іншого»; емпатійних (здатність співчувати, співпереживати, розуміти проблем іншого) умінь.

Висновки. На підставі аналізу семантичних складників феномену «фасилітаційна компетентність соціального працівника», визначаємо її як інтегрований професійно-особистісний конструкт, що синтезує фасилітаційну спрямованість, сукупність фасилітаційних знань та умінь, особистісних якостей, що забезпечують ефективну реалізацію професійних функцій соціального працівника, пов'язаних з його фасилітаційною діяльністю. Структура фасилітаційної компетентності соціального працівника містить мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-гносеологічний, праксіологічний компоненти. Мотиваційно-аксіологічний компонент базується на фасилітаційній спрямованості, яка інтегрує ціннісне ставлення до фасилітаційної діяльності, фасилітаційну позицію як синтез мотивів й потреб, установок на соціальну взаємодію, співпрацю й спілкування на засадах партнерства; когнітивно-гносеологічний компонент містить сукупність знань, понять і уявлень щодо сутності, форм, методів й прийомів фасилітації у процесі надання соціальних послуг різним прошаркам населення; праксіологічний компонент є системою умінь, необхідних для здійснення фасилітаційної діяльності соціального працівника, а саме: інтерактивних, комунікативних, перцептивних рефлексивно-аналітичних, емпатійних умінь. Подальшого вивчення потребує аспект розробки критеріального апарату дослідження фасилітаційної компетентності соціального працівника.

Список використаної літератури

1. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney: Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.
2. Фокша О.М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх вчителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2019. 239 с.
3. Желанова В.В. Фасилітаційна компетентність майбутнього педагога: сутність та структура. Інноваційна педагогіка. 2021. Вип.31. Том 1. С.87–91.
4. Молдованов А. Дефініційний аналіз феномену «фасилітація». Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2023. №1 (355). С.180–186.
5. Желанова В.В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія та технологія. Луганськ: ЛНУ ім.Т.Шевченка, 2013. 505 с.
6. Галіцян О.А., Койчева Т.І., Курлянд З.Н. Фасилітаційна компетентність викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. 2019. №4 (129). С.84–89.

7. Професійний стандарт «Соціальний працівник (допоміжний персонал)»: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, 18.06.2020 р., № 1149. URL: file:///C:/Users/home/Downloads/1149%20(1).pdf.
8. Шевченко К.О. Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип.2.13. С.258–263.
9. Шевченко К.О. Рівень розвитку компонентів фасилітативної компетентності педагогів сільських та міських шкіл. Вісник НТУУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2015. № 3. С.92–103.

References

1. Rogers, C. (1983). *Freedom to learn for the 80's*. Ch.E.Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company.
2. Foksha, O.M. (2019). *Pedahohichni umovy formuvannya fasylytatsiinoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv humanitarnykh spetsialnopei u profesiinii pidhotovtsi* [Pedagogical Conditions of Formation of Future Humanities Teachers' Facilitation Competence in Professional Training]. Unpublished Candidate dissertation. Odesa. (in Ukrainian)
3. Zhelanova, V.V. (2021). Fasylytatsiina kompetentnist maibutnoho pedahoha: sutnist ta struktura [Facilitation competence of the future teacher: essence and structure]. *Innovative pedagogy*, 31, 87–91. (in Ukrainian).
4. Moldovanov, A. (2023). Defynitsiinyi analiz fenomenu «fasylytatsiia» [Definitional analysis of the phenomenon of "facilitation"]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*, 1 (355), 180-186. Retrieved from <http://hdl.handle.net/123456789/9777> (in Ukrainian)
5. Zhelanova, V.V. (2013). *Kontekstne navchannia maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia ta tekhnolohiia* [Contextual training of future primary school teachers: theory and technology]. Luhansk Taras Shevchenko National University. (in Ukrainian).
6. Halitsan, O.A., Koicheva, T.I., & Kurliand, Z.N. (2019). Fasylytatsiina kompetentnist vykladacha vyshchoi shkoly yak sub'iehta pedahohichnoi diialnosti [Facilitation Competence of Higher Education Teacher as a Subject of Pedagogical Activity]. *Scientific Bulletin of K.D.Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University*, 4 (129), 84–89. (in Ukrainian).
7. Profesiinyi standart «Sotsialnyi pratsivnyk (dopomizhnyi personal)»: Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 18.06.2020 roku №1149 [Professional standard «Social worker (support staff)». Order of Ministry for Economy, Trade and Agriculture Development, 18.06.2020, No1149]. URL: file:///C:/Users/home/Downloads/1149%20(1).pdf. (in Ukrainian)
8. Shevchenko, K.O. (2014). Pedahohichna fasylytatsiia u konteksti profesiinoi kompetentnosti vchytelia [Pedagogical facilitation in the context of teacher's professional competence]. *Scientific Bulletin of V.O.Sukhomlynskyi Mykolaiv National University. Series: Psychological sciences*, 2 (13), 258–263. (in Ukrainian).
9. Shevchenko, K.O. (2015). Riven rozvytku komponentiv fasylytatyvnoi kompetentnosti pedahohiv silykykh ta miskykykh shkil [The level of development of components of facilitative competence of teachers of rural and urban schools]. *Bulletin of KPI. Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 3, 92–103. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.04.2024 р.

Стаття прийнята до друку 05.04.2024 р.

Moldovanov Artur

PhD Student of the Department of Social Work
Educational and Scientific Institute of Pedagogy and Psychology
Luhansk Taras Shevchenko National University, Lubny, Ukraine

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE FACILITATION COMPETENCE OF A SOCIAL WORKER

Abstract. The relevance of the presented article is objectively determined by today's challenges associated with a full-scale war, which expanded the range of functionality of social workers and led to an increase in the requirements for the quality of their professional training at the university in the direction of the formation of facilitation competence. The article's aim: is to highlight the essence and structure of a social worker's facilitation competence. In the course of the study, the following methods of scientific and pedagogical research were used, such as: definitional analysis of fundamental research concepts, analysis, synthesis, comparison, systematization, and generalization of scientific sources from various aspects of competence and facilitation issues. The article highlights the phenomenon of facilitation within the implementation of the competence approach. The phenomenon of facilitation competence of future social workers as an integrated professional and personal construct is substantiated and defined, which synthesizes the facilitation orientation, the set of facilitation knowledge and skills, and personal qualities that ensure the effective implementation of the social worker's professional functions related to his facilitation activities. Outlined scientific positions, as well as taking into account the specifics of the social worker's professional activity, make it possible to distinguish the components in the structure of the social worker's facilitation competence. The structure of the facilitation competence of a social worker, which contains motivational-axiological, cognitive-epistemological, praxeological, and reflective-analytical components, is clarified. The aspect of developing a criterion apparatus for researching the facilitation competence of a social worker requires further research.

Key words: competence approach, competence, facilitation competence, the structure of facilitation competence of a social worker.